

GYENGE ZOLTÁN

Az emlékezés hiánya

AVAGY A FELEJTÉS BOLDOGSÁGA

1

A felejtés a túlélés egyetlen eszköze. Képzeljük el azt az embert, aki nem képes felejtteni. Olyan, mint Ixión, akit a főisten egy örökké forgó tüzes kerékhez köttetett – az idők végezetéig. Ha jelent ez egyáltalán valamit. Az emlékek maguk is tüzes kerekek, odaszögezve forognak velük a gondolatok.

2

Az *igazság* és igazságosság azonban nem ugyanaz: a görögben, latinban, németben, angolban más a dikaiosüné és az alétheia, a „jogosság” és az „igazság”. A „Recht” és a „Wahrheit”, a „justice” és a „truth” – és folytathatnánk. A görög persze mindennek alapja, hisz az emberek körébe tartozó „jogosság” istene Diké, míg az „igazsághoz” az alvilág istennőinek van közülük, a félelmetes arcú Moiráknak. Ám az éteri kapunyílast nagy ajtószárnyak töltik ki, váltakozó kulcsaikat a sokat büntető Diké őrzi. Anaké lányai a cserepeket számolgatják. Az ember meg botorul azt hiszi, hogy minderről tudomása lehet. Aztán felébred. Vagy az ágyában, vagy a halotti máglyán.

3

Az igazság a felejtés megszűnése, a titokban lévő felmutatása. A feledés és az emlékezés, an-amnézisz, valami olyan dolog, amely sajátos kettősséggel bír. Sőt merem állítani, hogy kétféle felejtés létezik. A mindennapjainkban úgy véljük, hogy az egyik legrosszabb dolog valamit elfelejtetni, egy nevet, egy arcot, egy mozdulatot, amellyel megbántottál.

- Nos, ez a mindennapi vagy *empirikus felejtés*, amelynek az időbeliséghez, a trivialitáshoz van köze. A sekélyes gondolkodás azt hiszi, igen előnyös, ha valaki nem felejt, még előnyösebb, ha szinte semmit sem felejt, és a legelőnyösebb az, ha mindenre emlékszik. Az értelem, mely elraktározza a képeket, eseményeket, történéseket, a szavakat, ízeket, színeket vagy az arcokat, helyzeteket; egyszóval mindazt, ami bennünket a túlélésben segít.

Aki nem felejt, aki pontosan emlékszik, az minden esetben jól boldogul ebben a világban, nem fog tévedni, nem fog eltévedni, hanem sokra viszi, érvényesül, hiszen a sok-sok lényegtelen dologra való emlékezésnek köszönhetően lesz belőle „valaki”. Egy ügyvéd, egy szatócs vagy egy fogadós. Legrosszabb esetben – mint tudjuk – államminiszter.

- A másik: az *intelligibilis felejtés*. Ami szemmel nem látható, füllel nem hallható, meg nem tapasztalható. Ennek az elfelejtése problémás. A világban annyi minden van, amire lehet emlékezni, és amit nem szabadna felejtetni, és viszont: annyi minden, ami megérett a felejtésre. Ám amikor még az istenek között hajtottuk a kocsinkat, a ló egyre makrancosabb lett, egyre irányíthatatlanabb, akkor erősebben fényltek fel az eszmék, a kocsis meg csak izzadt, és elkeseredetten próbálta

irányba tartani a fogatot. Akkor és ott, ott a föld peremén még mindenki tudta, mi a szépség. Majd, hogy túléljen, gyorsan elfelejtette. Ez a sorsa, nincs mit tenni. Viszonzásképpen boldog lett.

Aki nem felejt, az boldogtalan, aki mindenre emlékszik, az még boldogtalanabb, a legboldogtalanabb pedig az, aki folyamatosan azt keresi, ami a folyón átkelés és nagy ivászat előtt vele megtörtént.

4

Ma már senki nem tudja, mi az irónia, Schlegel talán még sejtette, amikor gátlástalanul hosszú körmondatot szerkesztett róla, aminek a végén azt sem tudjuk, hogyan kezdődik az eleje, és maga az irónia értelme önmagától oldódik el. Az irónia nem gúny, ahogy azt manapság gondolni merészelik. Az irónia az egyenes meg- és elfordítása, a másként szemlélés és a folyamatos kétely szenvedélye. Igen, az irónia szenvedély. Eltökélt szenvedély, amely olyan, mint az írás, kielégülést soha nem okoz, de az ember – ha egyszer rákapott az ízére – nem képes többé abbahagyni.

5

Mennyire ironikus – szokták mondani. Az irónia a nem tudás színlelése – hitte Szókratész, akit talán többször fel is pofoztak ezért a kijelentéséért, hisz tudjuk, ahol az érv véget ér, ott kezdődik a test „wollen”-je. Seneca pontosan erről ír, amikor Szókratészről meséli, hogy midőn arcul csapták az agorán, csak annyit mondott: bosszantó, hogy az ember nem tudja, mikor kell sisakban eljönnie otthonról. Ez az irónia. Nem csupán a *más*, hanem a magam ferdítése, visszakézből kapott cáfolata mindannak, ami van, ami lehet, és ami nem lehetne másképp. Mint egy pofon. Az irónia semmit nem jelent az önmagamra irányuló tekintet nélkül, azaz anélkül, hogy tudnék önmagamon fordítani. Vagy ferdíteni. Tudják ezt a bölcsek, sokan pedig úgy tesznek, mintha tudni vélnék. Szókratész képes erre (vagy szeretném ezt hinni), csak nem nagyon kedveli, ha emlékét befeketítik.

6

Amikor eldöntöttem, hogy megcsalom az időt, komolyan magam elé néztem, s hogy őszinte legyek, kissé elszomorodtam. Eldöntöttem, nem várom meg a változást, hanem magamat teszem meg változónak, ami lássuk be, egy megholt ember esetében némi nehézségbe ütközik.

Ha valaki megholt, az nem jelenti, hogy megszűnt, nincs többé, ezt sokszor inkább „a még élőről” lehet elmondani. Aki még él, az folyamatosan beleütközik a létezés elviselhetetlen könnyedségébe. Vagy inkább könnyelműségébe. A még élő és a megholt Mnemoszüné és Léthé határán lakik, ahol a semmi érintkezik a léttel, az emlékezés a felejtéssel. Mert az emlékezés feledés nélkül önmagában szétzilálja a még élő, a megholt a felejtésbe zuhan, az emlékezés külsővé lesz. Mint tudjuk: az évek s napok „nem lesznek soha szebbek”, az emberek „ölelnek, szülnek és temetnek”. Aki zseni, az rájön erre, és tudja, hogy nem az emlékezés, hanem a feledés az emberek kicsiny boldogsága.

Vannak, akik kétségbeesetten kérdezik, miért kell itt vagy ott lenniük. Vannak, akik kétségbeesettebben kérdezik, miért kell lenniük. Elfogadható, megnyugtató magyarázatot keresnek, minden szegletét a világnak keresztül-kasul bejárják, egy pillanatra sem állnak meg, el ne halasszanak valamit, eközben úgy múlik el felettük az idő,

hogy a halált sem veszik észre. Az elmúlásban élnek. Közben azt sem érzik, „meny-nyire fáj az idő”. Az elmúlás fátyola. Ami nem a széttárázó idő, de az istenek oda zárták, miközben a csalfa remény itt tombol közöttünk, itt tombol bennünk. Valaki a Dodekathéonok közül. Vagy talán a másik, Perszephoné nyugós ura, aki, ha nem lenne, akkor az alvilág minden hatalma ellenére sem tudná befogadni a gyorsan meghalni vágyók népes seregét. Sokak szerint e tapasztalat elfedésére találták ki a görögök a művészetet. Ám a mű, ha igaz és valós létező, éppen a sorsot villantja fel a vakon botorkáló lélek számára. Villanás lesz az élet homályában. Nincs előzménye, de van következménye. Vannak, akik egy hang, egy szó, vagy egy mozdulat hatására a látától izzó kráterbe vetik magukat, megfáradt lélek, akit a még élők „már megholt” embernek hívnak, őket szereti legjobban. Jobban, mint a „még élőket”.

Aztán van a legszerényebb, a legcsendesebb hangú, az isteni tudás őrzője, aki mindenképpen kísérletet tesz arra, hogy ne önmagával foglalkozzon, hanem a napnyugta igazi kínját és poklát leplező valósággal. Miközben a kósza lehetőség nem tudja mit tegyen. Rettogástól eltelve bámul a szükségszerű arcába, megpróbálja kifürkészni a tekintetét. Tudjuk a *mit*, de nem tudjuk a *hogyan*. Quid sit avagy quod sit. Nem mindegy. Lehetőségbe zárva nem jutunk el a valóságoshoz, hogy megkísérthessük a szükségszerűt. Tudjuk a helyet, tudjuk, nem fogjuk kikerülni, de nem ismerjük az időt. Ez lenne az isteni könyörületesség? Persze, persze: lehetőségekből áll össze a valóságos, amelyet aztán a tétova idő szükségszerűnek láttat. De a szabadság talaján ténfergő lehetőségből csak a szemlélet tárja ki a kényszerűt. Ami már megtörtént, az úgy történt meg, ahogy megtörtént. Szerelmes voltam, majd végképp elengedtem annak a kicsit alulról felfelé néző lánynak a kezét. Ez van, pontosabban volt, a pillanat vissza nem hozható. Dönthettem volna másképp? Természetesen. Innen nézve szükségszerű volt a döntés? Innen nézve igen. Akkor nem. Vagy nem egészen. Egy elrontott szerelmet visszahozni ugyanúgy nem lehet, ahogy a halott sem térhet vissza a még élők közé.

Előzetes tanácsot mindenki tud adni. Ahogy mindenki képes előszót írni. Utólag tanácsot adni? Kivagyti botorság. Mít ér azonban az előzetes okoskodás, ha az ember nem képes bepiszkítani a fehér vásznat, amit kezdetnek szeretünk nevezni.

7

Nagyon jól emlékszem, hogy aznap éjjel mennyit forgolódtam álmomban. Valami nyomasztott, csak nem tudom, mi volt, és nem tudtam, hogyan szabaduljak tőle. Úgy éreztem magam, mint Friedrich, aki azt mondta, inkább lett volna professzor, semmint Isten, de önzése nem vitte odáig, hogy ezért elhalassza a világ teremtését. Aztán történt valami. Valami történt. Nem halasztás, nem önzés, hanem az együttműködés végleges felmondása. Ő csak mosolygott, mindenki bolondnak hitte, miközben gyorsan, szinte lopva, megteremtette a világot.